

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕР'ЄКТИВІВ

Постановка проблеми. Вигуки як окремі специфічний лексико-граматичний клас слів уперше були виділені в латинській граматиці Варрона (1ст. до н.е.) [4, 290]. І з того часу вже більше, ніж 2 тисячоліття, не припиняються наукові пошуки та дискусії з приводу місця цього розряду слів у системі мови. Ще на початку ХІХ століття вигукам відмовляли не лише в статусі частини мови, але й просто слів (К.С.Аксаков, Ф.І.Буслаєв), а з середини ХІХ ст. вони стали вважатися словами, які стоять поза частинами мови. І лише в "Синтаксисі" академіка А.А.Шахматова вперше зроблено спробу ґрунтовного розгляду вигуків з граматичної точки зору, що, зрештою, призвело до визнання вигуків окремою частиною мови. Однак питання наявності / відсутності у вигуків лексичного значення, синтаксичної функції, приналежності до цього класу звуконаслідувальних слів залишаються дискусійними.

Семантична своєрідність інтер'єктивів виявляється у тому, що вони не називають, а виражають індивідуальне ставлення мовця до ситуації чи сприйняття ним об'єктивної дійсності. Як реченнєві одиниці, що є узагальнено-усвідомленими мовними знаками, вигуки передають надзвичайно широкий спектр емоцій і почуттів, які створюються не самими вигуками, а контекстуальним оточенням і відповідною інтонацією. Цей факт, а також те, що більшість вигуків є полісемічними, зумовлює виникнення проблеми функціонально-семантичної їх класифікації.

Сучасна мовознавча наука дотримується традиційного поділу інтер'єктивів (на емоційні, імперативні, вокативні, одиниці мовного етикету, слова прикликання та відгону тварин і звуконаслідування [5;6]). Однак у цьому питанні серед мовознавців однастайності немає. Наприклад, К.Г.Городенська поділяє інтер'єктиви на емоційні, наказово-спонукальні, апелятивні та звуконаслідувальні слова, відносячи одночасно до апелятивних слова для прикликання тварин і птахів, слова мовного етикету [1;325-326]. "Русская грамматика" за ред. Н.Ю.Шведової класифікує вигуки за семантичними функціями, розподіляючи їх на кілька груп: 1) вигуки, що обслуговують сфери емоцій та емоційних оцінок; 2) вигуки, що означають волевиявлення; 3) вигуки, які функціонують у сфері етикету; 4) звуконаслідування [6;733-734]. Більш детальну семантико-граматичну класифікацію інтер'єктивів знаходимо у В.В.Виноградова, який, крім названих вище, окремими групами подає вигуки, що походять з інших частин мови (напр.: *Страх! Біда! Горе! Жах! та ін.*), вигуки на позначення лайки, кличні вигуки (типу *Боже! Господи! Матінко!*), "вигуків дієслівні форми" з яскравим експресивним відтінком миттєвості (напр.: *Бах! Хлоп! Шасть! Фью!*) [2 ;615-623].

З огляду на неоднозначність критеріїв та різноманітність класифікацій інтер'єктивів виникає потреба, взявши за основу існуючі наукові розробки, дещо впорядкувати, поглибити й розширити класифікацію інтер'єктивів, внести необхідні доповнення й уточнення, що і визначає *мету* нашої роботи.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

з'ясувати відмінність семантики інтер'єктивів з погляду специфіки їх виникнення та використання;

показати можливість взаємопереходу полісемантичних одиниць у межах підгруп; взаємозв'язок вигуківих фразеологізмів та вокативних речень;

класифікувати виділені групи інтер'єктивів з врахуванням їх функціональних можливостей.

Традиційний поділ інтер'єктивів на два семантико-функціональні розряди - **вигуки та звуконаслідування** [5;6] - у лінгвістичній спадщині досить чітко вмотивований з погляду семантики, фонетичного оформлення і прагматичного спрямування. Хоча Л.І.Мацько виділяє проміжні явища, коли "первинні емоційні вигуки характеризуються звуконаслідувальним походженням і ще зберігають за собою звуконаслідувальне значення для передачі інстинктивних викриків і рефлексорних звуків (наприклад: "*Та раптом болісний крик прокотився вже з іншої палати: "А-а-а-аа! О-ой! о-ой!" - О.Довженко*") [6, 57]. На наш погляд, про звуконаслідувальне значення наведених інтер'єктивів можна говорити лише з позиції автора цих рядків (тобто з точки зору передачі на письмі реакції людини на сильний біль). Оскільки вигуки, як відомо, більше спрямовані у сферу мовлення, а не мови, то з цієї позиції запропоновані інтер'єктиви належать до емоційних вигуків на позначення афективних реакцій (тобто емоцій, що виникають завжди несподівано і є настільки сильними, що впливають на фізіо-психічний стан людини і можуть виводити її з-під усвідомленого контролю [3, 750]). На відміну від інших емоційних станів, які усвідомлюються мовцем, стан афекту є мимовільним, неусвідомленим, а отже, трансмісор не здатний свідомо добирати мовні засоби для вираження своїх емоцій і почуттів. Наприклад:

- Ой! - зойкнула вона й була б з перестрашу впала лицем до землі, але зараз по тім зачула крик за рятунком (О.Кобилянська);- Ай! - зойкнула панночка і стрибнула, як несамовита (О.Довженко);...Коли це хтось як тьохне мене билем межі в'язи, так я тільки - ой! (Остап Вишня).

З огляду на специфіку виникнення та використання наведених інтер'єктивів з'являється необхідність виокремлення їх в окрему підгрупу - **афективних вигуків**. Загальна семантика афективних вигуків накладається на семантику інших емоційних вигуків, однак у реальному мовленні відрізняється від неї ступенем усвідомленості трансмісором та абсолютною відсутністю експресивності. У той час, як іншим підвидам емоційних вигуків притаманна властивість не тільки виражати емоції та почуття мовця, але й впливати на реципієнта, тобто враховується фактор адресата і припускається можливість певного впливу на нього. Ті ж вигуківі одиниці в іншій ситуації мовлення повністю усвідомлюються трансмісором, який може використовувати їх для підсилення впливової, тобто прагматичної, сили свого висловлення. Наприклад:

Що ви робите?! Ой! Ой! Це жорстоко! (О.Довженко); -Яка там в біса краса? Пишуть казна-що! Ай!...(О.Довженко); -Ах, вона , бідна, так закрутилась, що навіть тебе не бачить...(М.Коцюбинський).

Оскільки наведеним інтер'єктивам притаманні дві основні функції -емотивна та експресивна, - пропонуємо віднести їх до **емотивно-експресивної** підгрупи. Слід зауважити, що у висловленнях з мовними одиницями такого типу фактор адресата наявний завжди, незалежно від виду комунікації (в автокомунікації

трансмисором і реципієнтом виступає одна і та ж особа, у квазікомунікації реципієнтом виступає об'єкт живої або неживої природи). Наприклад:

"Ах, як хороше навколо, як радісно! І чого мені так радісно?" - питала себе... (Г.Тютюнник); Ой доле, як ти насміхаєшся з людей! (Остап Вишня); -Ох!.. Моя смертонько... де ти? (М.Коцюбинський).

Окрему підгрупу емоційних вигуків становлять **вокативні** одиниці, до яких належать відіменникові вигуки, що виникли шляхом інтер'ективації кличних форм іменників, наприклад: Господи! Боже! Матінко! Леле! Доленько! Людоньки! та інші.

- Та ні, матушко... Господи!.. (М.Коцюбинський); Боже! Дійсно, чого ж вона ще хотіла? (О.Кобилянська); - Матінко! Рятуйте! - верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби (М.Коцюбинський); Повернулась... Людоньки! (О.Довженко).

Варіантів поєднання слів у вигуківих фразеологізмах безліч (Боже милий! Господи великий! Господи ти Боже! Боже ж ти мій! та ін.), однак існують випадки, коли фразеологізований вигук у контексті повертає собі лексичне значення і перетворюється у вокативне речення, в якому нерозчленовано виражаються емоції, почуття у поєднанні з називанням того, до кого звернена мова. Наприклад:

Ох, Боже наш, Боже милосердний! Тяжкі гріхи наші перед тобою! (М.Коцюбинський); -Ой, Господічку любий та добрий, та солодкий! - приповідає вона і з свічки ока не зводить (Марко Черемшина).

До вокативних емоційних вигуків належить і частина магічних волюнтаривів, а саме: "Сохрани Боже!", "Не приведи Господь!", "Слава тобі, Господи!", - які, фразеологізувавшись, поступово втратили своє первісне магічне значення і набули додаткових емотивно-експресивних якостей. Наприклад:

Хвильовий ходить та тільки в руки хукає:-Ех і подобається ж мені, накажи мене Бог! (Остап Вишня); Чого вже він не оповідав!.. Боже, змилуйся! (М.Коцюбинський); А хліб же тепер - не дай, Господи, - дорогий, не знати, чи кусати його, чи дивитись на його... (М.Коцюбинський).

Семантика вираження емоцій, ставлення до висловленого у наведених інтер'ективах переважає над семантикою волевиявлення, тому, на наш погляд, їх краще віднести до групи емоційних, а не імперативних вигуків.

Своєрідний ряд інтер'ективів утворюють вигуки, які не стільки безпосередньо виражають почуття, настрої, емоції, скільки дають емоційну характеристику або оцінку події, стану, явища. До них належать такі вигуки: лихо! горенько! кінець! край! дарма! чудасія! дива! штука! жах! краса! амінь! под. Наприклад:

То ж як я тепер житиму? - Дива! (Л.Костенко); А винесеш зимою наввір - показує холод. Чудасія! (М.Коцюбинський); Мчитьесь ви вперед, а назустріч вам і "Москвичі", і "Победи", і автобуси, і різних марок та конструкцій вантажні машини. Кр-р-расота! (Остап Вишня).

У відповідному контексті до підгрупи **оцінних** вигуків можуть переходити інші емоційні вигуки. Це відбувається у тих випадках, коли семантика оцінки накладається на емоційну й при підтримці контексту домінує над нею. Наприклад:

Вже хоч достатку й чортма, так люди зате ай-яй-яй!.. (О.Довженко); Паршивеньке чудо! Пхе чудо! (Остап Вишня); Так красно поховала бідного, та такі поминки справила - що ей де! Нічого не жалувала (О.Кобилянська).

Невелику підгрупу емоційних вигуків становлять так звані **заперечні** вигуки. Особливістю їх є те, що вони містять у собі семантику емоційного заперечення і при умові зниження емоційного навантаження можуть бути замінені іншою частиною мови з часткою "не" або однією заперечною часткою "ні". Наприклад:

- Тото, любетка, не наша голова до такого розуму, ей-де!.. тото очима траба би їсти. (Марко Черемшина); Покохалися ми - побрати б ся, одружити б ся, та ба! Не поставиш хати з лободи, як кажуть, а іншої немає... (М.Коцюбинський); Але гадаєш, що побачила в тім натиску я кого? Але де! Хоч би і хлопчину якого! (М.Коцюбинський).

Інтер'ективи ей-де! де там! але де! за своїм значенням у наведених контекстах співвідносності із заперечною часткою "ні", однак семантика заперечення у них виражена слабше, ніж у відповідних часток, вона прихована у контексті і визначається ним. Крім того, у подібних вигуках домінує елемент вираження почуттів та емоцій, чому сприяє ситуація мовлення та інтонація вигуківості.

Семантику заперечення несуть у собі й ті вигуки, які в контексті співвідносності з іншою частиною мови або з цілим словосполученням чи реченням. Використання замість цих одиниць вигука якраз і свідчить про емоційний стан мовця і про його бажання значно підвищити емотивно - експресивний потенціал свого висловлення. Наприклад:

- Ге-ге! Не будьте такі мудрі! Гадаєте, що до колгоспу здати - аби з рук геть? Дідька! (Г.Тютюнник); Стало на порозі альтанки, зазирає туди, а ввійти - дзуськи! (М.Коцюбинський); Кажуть, діти щасливі, дитина не знає біди, не знає лиха. Пусте! (М.Коцюбинський).

Як окрема підгрупа емоційних вигуків виступають мовні одиниці на позначення лайки, прокляття. Ці так звані **лайливі** інтер'ективи, незважаючи на їхній негативний потенціал, функціонують у кожній мові. Вони складають досить широке коло виразів, різноманітне за своїми інтонаційно-семантичними відтінками і граматичними властивостями. За структурними ознаками сюди належать вигуки, які складаються з одного слова, словосполучення чи становлять собою окремий фразеологізований вислів. Наприклад:

"Тьфу, чорт!", - пошепки вилаявся Кочетов і сердито швиргонув цигарку в кут (Г.Тютюнник); Треба було сказати Мотрі...Чорт побери! (М.Коцюбинський); "Бий тебе нечиста сила!" - думаю собі. А сам, розуміється ж, радий! (Остап Вишня).

Звичайно, у мові існує дуже багато подібних виразів-"побажань", однак до вигуків, на наш погляд, слід зараховувати лише стійкі, фразеологізовані одиниці, які відтворюються мовцями в готовому вигляді і несуть максимальне емотивно-експресивне навантаження. Наприклад:

"Ху, пек ті та цур!.. Невже заснув?" (М.Коцюбинський); - О, які файні чоботи, шляк би тебе трафив! (С.Пушик);- А тебе б качка копнула, - вилаявся Гуляка і підставив вищерблене горнятко (Г.Тютюнник).

Про багатство виражальних можливостей цього ряду вигуків свідчить і той факт, що, на перший погляд, протилежні за суб'єктивним значенням висловлення можуть мати ідентичну семантику. Наприклад:

- Га! А бодай вам добра не було, вовки б вас загризли... По-да-айте!!! (О.Довженко); А стара Чайківська стояла, як заворожена, та й крикнула йому вслід:- Аби тобі добро було! (С.Пушик).

Таким чином, у групі емоційних вигуків можна виділити такі підгрупи: емотивно-експресивні, афективні, вокативні, оцінні, заперечні, лайливі. Зауважимо, що в основу найменування кожної з підгруп покладено домінуючу семантико-граматичну ознаку.

До окремої групи, на наш погляд, необхідно віднести **рефлекторні** вигуки, тобто одиниці, які використовуються для позначення фізіологічного стану чи реакції організму на подразнення (кашель, позіхання, плач, дихання, нестримний сміх тощо) і не виконують експресивної функції, оскільки трансмісор не має на

меті вплинути на реципієнта. До рефлексорних належать такі вигуки: ха-ха, кха, апчи, ху, тьфу та інші. Наприклад:

Тьху, пилюка яка! (О.Довженко); -Кахи-кахи! - скрипів Каленик (М.Коцюбинський); Антон Іванович прокинувся мокрий од холодного поту: -Ху! Який кошмар! Це не те, що кросворди вгадувати! (Остап Вишня).

Специфікою цього виду інтер'єктивів є те, що, залежно від істинності свого походження, вони можуть переходити у розряд емоційних, відповідно повертаючи собі емотивну та експресивну функції, які реалізуються залежно від ситуації та прагматичної настанови висловлення. Наприклад:

Кха-кха! - можна до вас (розм.); Нема на світі страшнішої пустки, як та, що зветься людьми. Люди! Ха-ха! (М.Коцюбинський); С ще порох у порохівниціях! Тьху, тьху! Щоб не наврочити! (Остап Вишня).

У наведених контекстах вигуки з розряду рефлексорних переходять до розряду емоційних, оскільки їх поява викликана "штучно", з метою виразити певні емоції, показати своє ставлення до висловленого, привернути увагу співрозмовника.

Третю групу вигуків (після емоційних і рефлексорних) становлять вигуки **імперативні**, серед яких за ступенем інтенсивності спонукальної ознаки прийнято виділяти наказові, спонукальні та апелятивні. У **наказових** вигуках спонукування виражене найбільш інтенсивно, воно звучить категорично, як наказ чи вимога виконати якусь дію, наприклад:

- Геть! Геть! Геть! - закричала вона, стиснувши руки в кулачки і кусаючи губи. В очах її кипіли сльози (Г.Тютюнник); - Годі!- гукає отаман.- Підпалити комиші! (М. Коцюбинський); -...А як дід зверху костуром?- Не бійсь, не влучить! Гайда! (М.Коцюбинський).

Семантика **спонукальних** вигуків характеризується нижчим ступенем емотивного волевиявлення, більшою узагальненістю. Це вигуки типу *ну!* *ану!* *нумо!* *нумте!* та інші. "Їх змістом є спонукування до здійснення дії, але оскільки вони через загальність спонукальної семантики не вказують на конкретну дію, то порівняно легко допускають сполучуваність з інфінітивами, лексична семантика яких указує на конкретну дію чи стан" [6, 60]. Наприклад:

Ну-бо, люди, ну!.. давайте-бо, що милість ваша! (О. Довженко); -Ану-ко, ану, ск би ваша ласка, ходіт та глипнете (Марко Черемшина).

Однак семантику вигука **ну!** не можна обмежувати лише спонукуванням до дії. Аналіз мовного матеріалу показав, що живе усне мовлення породжує у цьому вигуці безліч різноманітних додаткових семантичних відтінків. Передати їх на письмі допомагають розділові знаки. Наприклад:

Щось маю казати вам...- Ну, ну?- Приходьте з полудня до Менделя, тоді скажу...- Ну, ну! (М.Коцюбинський).

В окремих випадках емотивна семантика перебиває спонукальну і вигук **ну!** переходить в групу емоційних. Наприклад:

Ну!- попам'ятає він той день! Вона добра, доки добра, але як лиха... мой, мой, мой!.. (О.Кобилянська); - А красний? -...Ну-у-у! - відповідає лиш молода дівчина з притиском... (О.Кобилянська).

До **апелятивних** належать вигуки, що використовуються у мовленні з метою привернути чийсь увагу, встановити контакт з потенційним співрозмовником (типу: *алло!* *ау!* *гей!* *гов!* *агов!* *ади!* *ей!*). Такі вигуки у процесі мовлення можуть вживатися як у репліці-звертанні, так і у репліці-відповіді. Наприклад:

- А-го-гов! Капітане! - гукали з другого берега (С.Пушик); - Куме, гив! - крикнув він двічі своїм дрантивим голосом.- Агив! - відозвався кум (Марко Черемшина).

До апелювативних вигуків іноді зараховують одиниці мовного етикету, що виражають подяку, вибачення, привітання, прощання, божбу тощо. На нашу думку, такий поділ є неправомірним, оскільки **етикетні** вигуки становлять окрему групу інтер'ективів завдяки своїй глибинній семантиці, специфіці використання і тісному зв'язку із ситуацією мовлення. Особливості етикетних вигуків конкретизувала Л.І.Мацько: " Ці одиниці формують етичну рамку спілкування, вони стаціонарні для типових ситуацій, лаконічні за формулою і стандартні за вживанням, вказують на соціальний контекст і роль у ньому мовця, завжди зумовлені антиномією "мовець-слухач" [6, 61]. У певній ситуації спілкування етикетні вигуки можуть набувати вторинної (найчастіше - протилежної) семантики і відповідно змінювати значення всього висловлення. Наприклад:

Даю п'ять... ну, десять карбованців до складки на запомогу голодному, але встромити палець межі двері... уклінно дякую (М.Коцюбинський); А ви тяглися на трієчках та мерщій хочете до скальпеля добратися? Е ні, даруйте (Г.Тютюнник).

Традиційно виділяють ще одну групу вигуків - слова прикликання та відгону тварин. Ці одиниці ще не знайшли чіткого місця в класифікації інтер'ективів, оскільки одні мовознавці пропонують виділити їх в окрему групу (Л.І.Мацько [6, 56]), інші зараховують їх до апелювативів (К.Г.Городенська [1, 326]). Варто зазначити, що вигуки, які входять до цієї групи, використовуються не лише для прикликання чи відгону домашніх тварин, а орієнтовані взагалі на встановлення контакту між мовцем і твариною (в тому числі й дикою), зумовлені намаганням людей керувати поведінкою тварин. Специфіка цього виду комунікації дає підстави виділити подібні одиниці в окрему групу **зооапелювативів**, до яких може бути віднеси й вигуки, подібні до наведених нижче. Наприклад:

Свисток... Сетер підбігає.- Лягай! Куш! Піль! Візьми! Тубо! Не руш! (Остап Вишня); Не ліс там у загонщиків, а пекло.- Га-ла-ла! Тю! Го-го! Ух! Ох! Та -ра-ра-ра! - Пекло це прямує на вас (Остап Вишня).

У відповідному контексті зооапелювативи можуть втрачати своє пряме значення і використовуватись на позначення тривалого у часі процесу, повторюваних одноманітних дій. Порівняймо наступні уривки:

1) - Гей, соб, сивий, соб, моругий! соб! - підбавдьорив він воликів, налягаючи щиро на плуга (М.Коцюбинський);2) Спершу за роботою нічого не помічав я... Гей та соб! соб та гей! звісно, як наймит, від світання до смеркання в роботі... (М.Коцюбинський);3) У нього довгий батіг, він ним над кіньми помахує й серйозно каже коням:- Вйо! Вйо! (Остап Вишня);4) Туди скоро заїхав: сів у Львові на потяг і - вйо (Степан Пушик).

Якщо в першому прикладі вигуки гей! соб! орієнтовані на керування поведінкою тварин, то в другому вони ілюструють тривалий процес роботи, пов'язаний зі спілкуванням з тваринами. Вигук вйо! у четвертому прикладі втрачає фактор реального адресата, наявний у прикладі 3, і позначає початок руху взагалі.

Другий об'ємний розряд інтер'ективів - **звуконаслідування** - характеризується значною умовністю, суб'єктивністю відображення дійсності, оскільки кожне звуконаслідувальне слово виникає в результаті поєднання особливостей чуттєвого сприйняття мовця з виражальними можливостями кожної конкретної мови. Беручи за основу джерело виникнення звуків, які намагається відтворити мовець, усі звуконаслідувальні інтер'ективи можна поділити на три групи [6;61]: 1) акустичні (характеризують звукові ознаки предметів і явищ); 2) артикуляторні (імітують артикуляційні особливості звуків тварин, птахів, людини); 3) дієслівні (передають звукові ознаки дій, рухів).

Акустичні звуконаслідування є відтворенням у мовленні звуків неживої природи так, як їх почув мовець. Наприклад:

- Фів, фів, фів!- запишала жандармська трубочка під хвірткою (Марко Черемшина);- Ціх! Ціх! Ціх!- дзвінкіше забулькало джерельце, зрадівши, що на нього звернули увагу (С.Пушик).

До **артикуляторних** належать звуконаслідування, які є імітацією звуків живої природи (тварин, птахів, людини), тобто намаганням людини за допомогою свого артикуляторного апарата відтворити результат роботи органів мовлення названих істот. Наприклад:

Чуєте, як у нас соловейки співають! Тьох - тьох - тьох! (Остап Вишня); Прудка гутірка "гуцулії" злилась в оден безладний гук, в одно безконечне "май - май - май!" (М.Коцюбинський).

Дієслівні звуконаслідування характеризують звукові ознаки дій, рухів і в контексті легко можуть бути замінені відповідним дієсловом (*кап!*- капнути, *стук!*- стукнути, *трісь!*- тріснути). Наприклад:

Коли знову в двері і вже не "стук-стук", а:- Грюк - грюк! (Остап Вишня); "Човги-човги, човги-човги, - каже Орисин чобіток... (Г.Тютюнник).

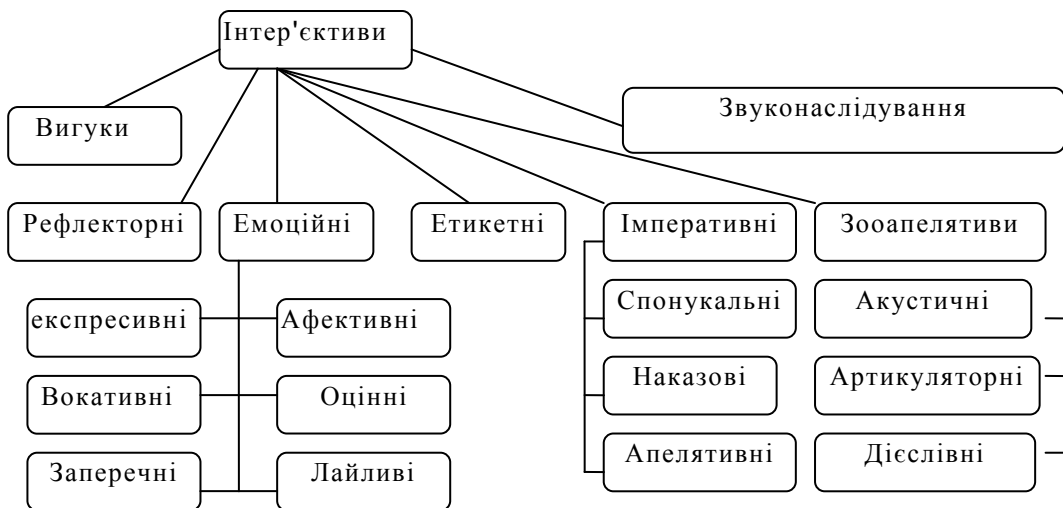
Окремі інтер'єктиви можуть виступати у контексті як поліфункціональні одиниці, одночасно виконуючи функції акустичних, артикуляторних звуконаслідувань та зооапелятивів. Наприклад:

Біжиш і знаєш, що в діда Махтея в кишені вже манок отой, що так робить: "Сюр-сюр! Сюр-сюр!", - так, як перепілочка до себе перепела кличе...Дід тоді витягають манок і починають:- Сюр-сюр! Сюр-сюр! Сюр-сюр!

І на кожне дідове "сюр-сюр"- все ближче, все ближче нервове "п'ять-п'ятьом"(Остап Вишня).

Звуконаслідування "*сюр-сюр*" у наведеному прикладі є відтворенням звуків неживої природи (манка), одночасно воно імітує голос перепілки та виконує функції одиниць прикликання тварин чи птахів.

Таким чином, семантичну класифікацію інтер'єктивів схематично можна зобразити так:

ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови: Морфологія.- К.: "Либідь".- 1993.
2. Виноградов В.В. Междометия, их грамматические особенности и их семантические разряды // Виноградов В.В. Русский язык, - 1986.
- 3.Дарвин Ч.. Выражение эмоций у человека и животных. Сочинения. Т.5.- М.:АН СССР.-1953.
- 4.Лингвистический энциклопедический словарь// За ред. В.Н.Ярцевой.- М.: "Сов. энциклопедия".- 1990.
- 5.Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові.- К.: КДПІ.- 1981.
- 6.Мацько Л.І. Семантика вигуків і звуконаслідувань// Українська мова і література в школі.- 1985.- №2.- С.56-62.
- 7.Русская грамматика: В 2 т. – Т.2: Синтаксис. - М.: Наука, 1980. – 765с.